

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Jiří Kocian

**Změna politického režimu v
Rumunsku:
od komunismu k demokracii**

Bakalářská práce

Praha 2009

Autor práce: Jiří Kocian

Vedoucí práce: PhDr. Miroslav Tejchman, DrSc.

Oponent práce:

Datum obhajoby: 2009

Hodnocení:

Bibliografický záznam

Kocian, Jiří. Změna politického režimu v Rumunsku: od komunismu k demokracii. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2009. 46 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Miroslav Tejchman, DrSc.

Anotace

Bakalářská práce „Změna politického režimu v Rumunsku: od komunismu k demokracii“ zkoumá proces přeměny politického systému v Rumunsku, který se odehrál po roce 1989. Do té doby vládl v Rumunsku pevnou rukou komunistický diktátor Nicolae Ceaușescu. Ten vybudoval režim, který zdevastoval rumunskou ekonomiku a porušoval všechna základní lidská práva a svobody a přivedl zemi do mezinárodní izolace. Poté, co byl jeho režim za cenu mnoha lidských životů svržen, se ukázalo, že cesta k vytvoření demokratického uspořádání byla složitější, než jak tomu bylo u jiných zemí bývalého Varšavského paktu. Novými vůdci se stali představitelé Fronty národního spásy, kteří se postavili do čela lidového hnutí, jež smetlo bývalého diktátora. Jejich podpora liberální demokracii však nebyla dostatečně silná a tak se proces přechodu Rumunska k demokracii zpomalil o několik let.

Cílem práce je ukázat, jak forma vládnutí a režim Nicolae Ceaușesca ovlivnily problematiku přechodu Rumunska k demokracii v 90. letech a jak tento obtížný proces probíhal.

Anotation

The Bachelor thesis „Change of the political regime in Romania: from communism to democracy“ examines the process of transformation of the political system in Romania, which took place after the year 1989. Until then, Romania was

ruled with an iron hand by the communist dictator Nicolae Ceaușescu. The regime he had built plundered romanian economy, violated even the essential human rights and led the country into international isolation. After he was overthrown, at cost of many lives, it appeared, that Romania's way to democratic order would be rather more complicated, than it was in the case of other members of the former Warsaw pact. The leadership passed to representatives of the National Salvation Front, who acted as leaders of the popular movement, which swept away the former dictator. Their support for liberal democracy wasn't unfortunately strong enough and because of that, the process of transition of Romania to democracy was strained for some years.

The aim of this thesis is to demonstrate, how the form of Ceaușescu's governance and ruling influenced the transition to democracy process in the early 90's and how this process proceeded.

Klíčová slova

Rumunsko, přechod k demokracii, Nicolae Ceaușescu, Fronta národní spásy, Ion Iliescu, rozpad východního bloku, stranický systém, Petre Roman

Keywords

Romania, transition to democracy, Nicolae Ceaușescu, National Salvation Front, Ion Iliescu, dissolution of eastern bloc, system of political parties, Petre Roman

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 22. května 2009

Jiří Kocian

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Miroslavu Tejchmanovi, DrSc. a vedoucímu mého bakalářského semináře PhDr. Michalu Kubátovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a odborné vedení v průběhu psaní této práce.

Obsah

Úvod	8
1. Vláda Nicolae Ceaușesca a její důsledky	11
1.1. Ceaușeskovo Rumunsko.....	11
1.2. Vytvoření diktatury.....	15
1.3. Ceaușeskův pád.....	20
1.4. Sultanistický režim.....	22
2. Výměna politického režimu v Rumunsku	24
2.1. Výchozí situace v Rumunsku před koncem Ceaușeskova režimu.....	24
2.2. Nepokoje v Temešváru.....	25
2.3. Povstání v Bukurešti.....	26
2.4. Revoluce či nikoliv.....	29
3. Rumunsko na cestě k demokracii	32
3.1. Počátek transformačního období v Rumunsku.....	32
3.2. Rumunsko po prvních volbách.....	35
3.3. Období po rozpadu Fronty národní spásy.....	38
Závěr	41
Summary	42
Použitá literatura a zdroje	44
1. Monografie.....	44
2. Časopisecké studie.....	45
3. Internetové zdroje.....	46

Úvod

V roce 1989 došlo v Evropě ke změnám, které výrazně pohnuly uspořádáním světa. Jeho bipolární rozdělení, které panovalo od konce druhé světové války, se s rozpadem režimů nacházejících se na východ od pomyslné železné opony zhroutilo. Státům, které se při rozdělování sfér vlivu mezi vítěznými mocnostmi dostaly do područí Sovětského svazu, byly vnuceny komunistické režimy, jenž měly zajistit homogennost nového mocenského bloku sdruženého kolem SSSR. V nastalém zápase o světovou geopolitickou a ideologickou dominanci však tyto státy v posledních dvaceti letech existence RVHP a Varšavského paktu začaly ve všech ukazatelích viditelně zaostávat za svými západními protivníky.

I když byly zprávy signalizující rozklad komunistických satelitů na západě pečlivě sledovány, nikdo ze zasvěcených nepředpovídal takovou řetězovou reakci, která během půl roku smetla nedemokratické režimy ve východní Evropě. Z těchto důvodů bývá někdy rok 1989 označován za „rok zázraků“. Státy zbavené svých bývalých struktur, se pokoušely o vytvoření nových demokratických státních zřízení. Některé se snažily navázat na své předválečné zkušenosti, jiné hledaly inspiraci u západních liberálních demokracií. Všem byla společná snaha o začlenění se do evropských struktur a o spolupráci se svými bývalými protivníky.

Pokud se začneme hlouběji zabývat problematikou rozpadu nedemokratických režimů, zjistíme, že se ve všech jednotlivých případech dají vystopovat objektivní příčiny, které rozpad zavinily. Události roku 1989 vzbudily v odborných kruzích zájem o problematiku přechodů od autoritářského způsobu vládnutí k demokracii. Vznikly různorodé teoretické modely, které se snažily kategorizovat jednotlivé režimy a nalézt obecné principy, které by popisovaly jejich rozpad a přeměnu v demokracii. Bylo však velice obtížné nalézt takový model, který by obsahoval vymezené kategorie, které by univerzálně obsáhly všechny typy přechodů. Studie se samozřejmě zabývaly i přechodem Rumunska k demokracii, které bylo mezi zeměmi střední a východní Evropy specifickým případem.

V Rumunsku vybudoval ve druhé polovině 20. století Nicolae Ceaușescu režim, který se v mnohém vymykal režimům v ostatních sovětských satelitech. Výsledkem

jeho vlády bylo zdevastování země a krvavá revoluce, jež stála život i samotného diktátora. Obnova země, která přišla na řadu po jeho svržení, byla spojena s mnoha otázkami o budoucím směřování rumunského státu. Problémy, které musela rumunská společnost a její představitelé řešit, byly právě dědictvím předchozí vlády. Pokud tedy chceme zkoumat vývoj v Rumunsku po převratu roku 1989, musíme se poohlédnout zpět a hledat příčinné souvislosti v minulosti. Záměrem mé práce je poukázat na to, jak vývoj ve druhé polovině 20. století determinoval přestavbu Rumunska a jeho politické scény. Práce má formu případové studie, usiluje o analýzu dílčích fází vývoje s využitím teoretických poznatků o přechodech k demokracii.

První kapitola je věnována Ceaușeskovu režimu, jeho vzestupu a postupné ztrátě funkčnosti a popularity. Zaměřuje se na formu jeho vládnutí a na to, jaké zásadní škody Rumunsku doba jeho vlády způsobila. Mým záměrem je pokusit se odpovědět na otázku, jakým způsobem se odrazila jeho diktatura v utváření nové politické scény. Další část bude věnována převratu v roce 1989, který Ceaușeska odstranil a je jednou z nejkomplicovanějších otázek rumunské historie. Zaměřím se na to, co průběh této zásadní politické změny přinesl nadcházejícímu vývoji. V poslední části práce shrnu zásadní události vývoje v Rumunsku v letech 1990 až 1996, pokusím se vysledovat jednotlivé indikátory demokratičnosti fungování státu z procedurálního hlediska. V česky psané odborné literatuře se Rumunsku mnoho prostoru nevěnovalo a jistě si zasluhuje pozornost.

Pokud se týká použité literatury a zdrojů, z teoretické je k tématu zvláště přínosná kniha renomovaných odborníků na přechody k demokracii Juana Linze a Alfreda Stepana *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Další velmi užitečnou teoretickou publikací byla kniha *O přechodech k demokracii* Vladimíry Dvořákové a Jiřího Kunce, která shrnuje celou širokou škálu nejrůznějších přechodových typologií. Z primárních pramenů jsem měl možnost přečíst knihu Iona Iliesca *Romania at the moment of truth*, která poskytuje cenné informace, je však potřeba k ní přistupovat s kritickým náhledem. To bylo také jedním z mých hlavních cílů. Kritická komparace zdrojů byla nutná, protože v interpretaci faktů se jednotliví autoři mnohdy zásadně liší. Vynikajícím zdrojem množství faktografických poznatků je kniha českého odborníka na problematiku Rumunska Miroslava Tejchmana *Nicolae Ceaușescu*. Jako užitečná se ukázala také kniha *Dějiny Rumunska*, jejíž vypracování vedl Kurt Treptow.

Ojedinělá je práce francouzského historika Denise Deletanta *Ceaușescu and the Securitate*, který pro tuto studii shromáždil rovněž značné množství pramenů. Pro doplnění a zkvalitnění mého vhledu do problematiky vývoje v Rumunsku jsem použil řadu časopiseckých studií, přičemž jsem odkazoval pouze vybrané. Internetové zdroje jsem využil k vyhledání několika partikulárních informací. Jako zásobárna titulů mi posloužila zejména knihovna Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Knihovna společenských věd T. G. Masaryka v Jinonicích a dostupné internetové archivy.

1. Vláda Nicolae Ceaușesca a její důsledky

1.1. Ceaușeskovo Rumunsko

Ve chvíli, kdy se začneme zabývat přechodem k demokracii v jakékoliv zemi, je nezbytné rozdělit si tento proces na jednotlivé fáze a ty postupně do detailu zanalyzovat. V případě Rumunska se budu pečlivě zabývat analýzou autoritativního režimu a pokusím se nalézt souvislosti, které by umožnily lépe pochopit problematiku jeho pádu, následné přechodové a stabilizační fáze postautoritářského režimu.

Druhá polovina dvacátého století je obdobím, které je v rumunských dějinách spojeno s existencí komunistického režimu na jeho území. Stejně jako v ostatních státech Evropy, které se po druhé světové válce ocitly v sovětské sféře vlivu, je na tomto místě používáno označení *komunistický* v přeneseném smyslu, neboť se stejně jako v SSSR o komunismus jako o společenský systém nejednalo (Vykoukal, Litera, Tejchman 2000: 13).

V praxi šlo o politický systém, který byl založen na vládě jedné strany, která se obvykle nazývala komunistickou, popřípadě formálně prosazovala ideologii marxismu-leninismu, jak ji převzala ze SSSR. Podoba těchto režimů, jejich politická struktura a praktické fungování, bylo ovlivňováno jednak aktuální globálně-politickou situací a dále vedením, které v této době jednotlivé země měly. V Rumunsku se do čela v roce 1965 dostal Nicolae Ceaușescu, který ovlivnil jeho vývoj natolik zásadně, že rumunská historiografie začala pro dané období používat termín *Era Ceaușescu* (Treptow [ed.] 2000: 363). Nejprve vážně míněný pojem dostal v průběhu vlády „Titána titánů“¹ značně ironický nádech, přesto je však velice příznačný, neboť až do pádu jeho na evropské poměry v mnoha směrech vybočujícího režimu, byla jeho osoba skutečně středobodem veškerého dění v této balkánské zemi.

Po smrti Gheorghe Gheorgiu-Deje nebylo zcela zřejmé, kdo převezme otěže,

¹ Ceaușescu byl držitelem mnoha (často poněkud legračních) titulů, které pro něj vymysleli prorežimní básníci, spisovatelé, ale i spolustraníci, např.: *Velký architekt moderního Rumunska*, *Karpatský genius*, *Všemocný bůh*, *Dunaj myšlenek* nebo tradiční *Conducator*, kterým disponoval již například král Carol nebo maršál Antonescu.

aby vedl Rumunsko v nastaveném kurzu - v rámci možností vlastní politiky, značně nezávislé na Sovětském svazu. Ceaușescu, který se pro komunismus nadchnul mimo jiné právě pod Dejovým vlivem, díky tomu, že spolu byli roku 1936 uvězněni² v Doftaně (Tejchman 2003: 33-36), nebyl do té doby nijak výrazně prosazující se osobností. Poté, co komunisté získali definitivně moc roku 1948, působil Ceaușescu v řadě funkcí ve státním a stranickém aparátu a jeho kariéra byla zajímavá snad jen právě svým nerušeným průběhem. Dodnes není úplně jasné, koho si přál Gheorgiu-Dej za svého nástupce, Ceaușescu se jím však pravděpodobně stát neměl. Ostatní členové vedení Rumunské dělnické strany ho zvolili generálním tajemníkem 22. 3. 1965, tj. tři dny po smrti bývalého vůdce. Snad očekávali, že budou moci téměř o generaci mladšího spolustraníka ovládat, nebo v případě nutnosti obětovat. Zásadně se však spletli v jeho cílevědomosti a politických schopnostech (Tejchman 2003: 60-61).

Už na IX. sjezdu Rumunské dělnické strany, který se konal ve dnech od 19. do 24. července 1965, šokoval Ceaușescu projevem, ve kterém odsoudil režim Gheorghiu-Deje jako stalinistický a v podstatě se od svého učitele distancoval. Nevadilo, že v politickém programu, který vyhlásil, si přivlastnil reformy a plány, které již nastartoval bývalý generální tajemník. Dalšími z jeho inauguračních iniciativ bylo přejmenování Rumunské dělnické strany na Rumunskou komunistickou stranu, návrh na přijetí nové ústavy a s ní i přejmenování státu na Rumunskou socialistickou republiku. To vše mělo svědčit a také svědčilo o tom, že nový muž v čele země má dostatek elánu na prosazování své koncepce a také o tom, že nějakou vlastní má (Treptow [ed.] 2000: 358-359).

Politikou, kterou se Ceaușescu profiloval, byl kolektivní přístup k vedení strany a státu, který měl zabránit právě opakování nepravostí z období Gheorghiu-Dejovy vlády. Jak se ukázalo, to se však nenaplnilo (Linz, Stepan 1996: 347-348). V rámci celostátního působení si nový generální tajemník vytvářel image politika, který přinese uvolnění. Pořádal velká lidová shromáždění, cestoval po celé zemi, objížděl setkání s představiteli jednotlivých skupin pracujících, armády, intelektuálů a tato záliba v cestování a osobních setkáních s běžnými lidmi, se stala jedním ze symbolů jeho vlády.

² Přestože byl Ceaușescu poprvé uvězněn již roku 1933 za roznášení letáků, dnes už asi neověřitelná historika praví, že se tak stalo vlastně omylem. Budoucí zanícený dogmatik údajně kradl na Bukureštském hlavním nádraží kufry a mezi jeho kořist se dostalo i zavazadlo, které obsahovalo propagační materiály komunistické strany (Tejchman 2003: 33).

V kulturní sféře se pokračovalo v relatinizaci jazyka, což mělo vliv i na oficiální pojmosloví a frazeologii, která se zbavila slovanských vlivů. Ze škol zmizela výuka ruštiny, kterou nahradila výuka jiných světových jazyků, jako byla angličtina nebo francouzština. Rumunské univerzity si vytvářely vazby na renomované školy v zahraničí, což umožnilo vychovat generaci především technické inteligence, která později sehrála svoji roli při svržení Ceaușeskova režimu. Uvolnění přineslo impulsy pro tvorbu nových literárních děl, filmů a též pro práci historiků, kteří zatím nebyli v centru pozornosti generálního tajemníka. V rámci tendence zesilujícího nacionalismu byla například zpochybněna úloha Sovětského svazu při osvobození Rumunska od fašismu na konci 2. světové války. Roku 1967 bylo povoleno v omezené míře soukromé podnikání ve formě restaurací, penzionů a drobných obchodů. Bylo povoleno stavět vlastní rodinné domy a zjednodušil se proces vydávání cestovních pasů (Treptow [ed.] 2000: 359).

Období mezi léty 1965 a 1969 bývá obecně považováno za kvalitativní vrchol Ceaușeskovy vlády. Lidem se v Rumunsku, které bylo vždy na chvostu celoevropských žebříčků ve všech statistikách, se žilo dobře jako nikdy dříve. Kroky, které generální tajemník podnikal, měly skutečně přímé pozitivní důsledky pro všechny, ať už šlo o jeho vlastní iniciativy, nebo o dokončení procesů nastartovaných Gheorghiu-Dejem. Ekonomika byla celkem stabilní, nabízející nejrůznější pracovní příležitosti. Například i v průmyslu, který byl zásluhou komunistů vybudován za dvacet let na zelené louce³. Nicolae Ceaușescu se těšil podpoře a oblibě napříč celým spektrem společnosti, o které si ostatní vůdci sovětských satelitů mohli nechat pouze zdát.

V rámci vnitrostátní politiky pokračoval v realizaci vypořádání se s bývalými pořádky. Symbolem tohoto procesu bylo vyloučení Alexandra Drăghiciho z komunistické strany, který byl bývalým ministrem vnitra zodpovědným za perzekuce v 50. letech. Zároveň probíhaly rehabilitace obětí těchto politických procesů a vražd, mezi nimi hlavně Lucretia Pătrășcana⁴, což bylo veřejným míněním vnímáno též pozitivně (Treptow [ed.] 2000: 356). Paradoxem je, že perzekuce, proti kterým se Ceaușescu tak

³ Realizace těchto programů byla ovšem vykoupena krví. Na počátku padesátých let bylo v Rumunsku internováno v pracovních táborech na 80 000 lidí, kteří se podílely nedobrovolně na „velkých stavbách socialismu“ (Tejchman 2004: 44).

⁴ Pătrășcanu byl obětí monstrprocesu v 50. letech. Stihl ho podobný osud jako Rudolfa Slánského. (Treptow [ed.] 2000: 360).

kategoricky stavěl, nehodlal do budoucna v žádném případě opustit jako prostředek prosazení svých (tedy těch správných) cílů.

Výjimečnou postavou se Nicolae Ceaușescu stal v mnoha ohledech na mezinárodní politické scéně. Díky své zálibě v cestování (a přijímání darů), navázal velice brzy kontakty s mnoha státníky jiných zemí a stal se celosvětově známou postavou. Jeho strategickým cílem bylo šalamounské přikyvování jak směrem na východ, tak na západ. Jednak věděl, že dobré vztahy se Západem mu otevírají ekonomické možnosti, jaké jiné státy východního bloku nemají. Zároveň si byl vědom geostrategické pozice Rumunska a snažil se o nápravu vztahů se SSSR, které se pokazily už za jeho předchůdce. Sympatie západu si Ceaușescu vysloužil především roku 1967, kdy odmítl přerušit diplomatické vztahy s Izraelem v průběhu šestidenní války. Rumunsko jako první země východního bloku navázala diplomatické styky se Spolkovou republikou Německo, povolil židovské komunitě, aby se připojila ke Světovému židovskému kongresu a odmítl účast na společných manévrech států Varšavské smlouvy (Treptow [ed.] 2000: 361). Vrcholu své popularity na mezinárodní scéně pak dosáhl 21. srpna 1968, kdy při veřejném proslovu označil invazi do Československa za „hrubou chybu a velké nebezpečí pro evropský mír, pro osud socialismu ve světě a jako ostudný moment v dějinách revolučního hnutí“ (Treptow [ed.] 2000: 361). Tento projev pomohl Ceaușeskovi dosáhnout statusu mezinárodní celebrity a západní státníci začali Bukurešť hojně navštěvovat a pochvalně potřásali generálnímu tajemníkovi rukou. Nejprve navštívil Ceaușeska britský ministerský předseda Harold Wilson, poté Charles de Gaulle a vše završil svou návštěvou Richard Nixon v létě 1969, který tak uskutečnil první návštěvu amerického prezidenta v komunistické zemi v dějinách vůbec. V této době se ještě více zhoršila komunikace Nicolae Ceaușeska s Leonidem Brežněvem. Roku 1966 nedořešili otázku Besarábie a rumunského státního pokladu, který dlel od první světové války stále v Moskvě. Události z let 1967-68 vzájemný jejich vztah nijak neposílily. Brežněv přijel na státní návštěvu do Rumunska znovu až roku 1976 (Tejchman 2004: 66). Sověti si navíc nemohli nevšimnout nacionalistického tónu a revizionistické povahy nové oficiální rumunské rétoriky.

1.2. Vytvoření diktatury

Přes úspěchy a popularitu dosažené v letech 1966-69, nehodlal Ceaușescu slevit nic ze svého vnitřního přesvědčení o tom, že on je tím, kdo dovede rumunský národ do éry komunismu. Už v této době vznikaly problémy, které nakonec vedly k pádu jeho režimu a zbídačení rumunské společnosti. Nevyrovnaná investiční strategie zaměřená na rozvoj těžkého průmyslu, měla směřovat k tomu, aby se z Rumunska stala strojařská velmoc. Gigantické průmyslové komplexy neměly k dispozici dostatek surovin, aby využily své výrobní i personální kapacity. Navíc vyráběné zboží, nebylo pro svou nízkou kvalitu na evropském trhu konkurenceschopné. Stejně tak nevyšel odhad kapacit rumunských naftových polí. Tyto investice, které zemi obrovsky zadlužily, se staly pro obyvatelstvo Rumunska po hmotné stránce ve svých důsledcích nejhorším dědictvím Ceaușescovy vlády. Navíc se v této době začala projevovat tendence generálního tajemníka a jeho manželky ke specifickým zásahům, podobajícím se sociálnímu inženýrství. Roku 1966 byly poprvé zakázány potraty, což byl přímočarý pokus o zvýšení počtu obyvatel⁵. Ten měl v souvislosti se zákazem antikoncepce za následek populační explozi, na kterou nebylo připraveno jak rumunské zdravotnictví, tak sociální systém, protože se v Rumunsku zvyšoval počet odložených dětí, které si jejich rodiče prostě nemohli dovolit. V boji za mravní čistotu byly tvrdě potlačovány západní kulturní tendence, jako například minisukně, nebo dlouhé vlasy u mužů. Ceaușescu též prosadil zákaz kouření v restauracích a různě proti kouření v zájmu zdraví národa bojoval (Tejchman 2004: 69-70).

I na politické scéně se počala projevovat Ceaușeskova tendence k jednostrannému jednání. Na X. sjezdu Rumunské komunistické strany roku 1969 prosadil změnu stanov v tom smyslu, že generálního tajemníka již nadále nevolilo Politbyro a ústřední výbor strany, ale pouze stranický sjezd. Tím ještě posílil svou již tak dost dominantní pozici ve stranickém aparátu (Linz, Stepan 1996: 348-349).

Definitivní tečku za obdobím uvolnění a počátkem Ceaușeskovy osobní diktatury udělaly jeho návštěvy Číny a Severní Koreje roku 1971, které v generálním

⁵ Byla zavedena státní vyznamenání pro matky s vysokým počtem dětí: více než 10 dětí oceňoval Řád rumunské matky, 7-9 Řád mateřské slávy, 6 a 5 dětí Mateřská medaile 1. a 2. stupně. Bezdětné páry byly daňově znevýhodněny (Tejchman 2003: 69).

tajemníkovi zanechaly obrovský dojem. V průběhu této jeho zahraniční cesty proběhl nezdařený pokus o puč⁶, který v důsledku vyústil v další posílení jeho pozice na domácí scéně (Tejchman 2004: 83-84). Nicolae Ceaușescu se ocitl na vrcholu důvěry v sebe samotného.

Prvním signálem těchto změn se staly „Teze z července 1971“, které zaváděly zpřísněný dohled nad vědeckou, publikační, vzdělávací a jinou kulturní činností (Treptow [ed.] 2000: 363). Kruh se tak v podstatě uzavřel, protože se jednalo o malou „kulturní revoluci“, kterou se Ceaușescu vrátil k modelům, které kritizoval při svém nástupu k moci roku 1965 (Tejchman 2004: 84). To v důsledku znamenalo, že se veřejně dostupná umělecká tvorba stala čistou propagandou a autoři, kteří nechtěli tvořit v těchto podmínkách, byli postaveni do opozice. Jejich činnost však byla velice obtížná, a to nejen z důvodů státního dohledu, perzekuce a sankcí. Ceaușeskova nekritická podpora ze strany západních státníků, kteří neznali všechny aspekty života v Rumunsku v této době, nebo je záměrně ze svých úvah vyjímali, mu dávala poměrně silný argumentační prostředek k tomu, aby ideovou opozici potlačoval (Tejchman 2004: 88).

V té samé době vyvrcholil spor s premiérem Ionem Georghem Maurerem o tempo industrializace a její formy. Ten správně předpokládal, že z hlediska státních investic nevyvážená a z ekonomického hlediska dost často i iracionální politika zadělává na budoucí velké obtíže. A tak byl roku 1971 veřejně obviněn z toho, že se staví proti oficiální politice (Treptow [ed.] 2000: 363) a roku 1974 definitivně odstaven od moci (Tejchman 2004: 91). Stejně tak se dostává do sporu s generálním tajemníkem i bývalý představitel stranické mládeže a budoucí prezident Rumunska Ion Iliescu, který kritizoval ze své pozice odborníka na hydroenergetiku Ceaușeskovy vodohospodářské projekty. Podobně se postavil proti hospodářské politice státu v globálním pohledu známý matematik Mihai Botez. Proti malé kulturní revoluci vystoupili ministr zahraničí Corneliu Manescu a ministr školství Malita (Treptow [ed.] 2000: 363). Všichni tito kritici se posléze sami vzdávali svých funkcí, nebo z nich byli odstraňováni (Tejchman 2004: 88).

⁶ Otázkou je, nakolik se skutečně jednalo o puč, neboť podle paměti bývalého velitele rozvědky generála Pacepy, jenž v roce 1978 emigroval, šlo o zinscenovanou akci vlastní rumunské DIE (Tejchman 2004: 84).

V reakci na tyto nové podněty byl zaveden systém rotace funkcí v komunistické straně, aby si žádný z podřízených funkcionářů nemohl vybudovat jakoukoliv mocenskou základnu, která by mu mohla posloužit jako opora pro případný boj o moc ve státním či stranickém aparátu (Treptow [ed.] 2000: 364).

Na počátku 70. let se již začaly výrazněji projevovat systémové chyby ve státním hospodaření. V důsledku ropné krize byly zavedeny příděly nafty a benzínu pro osobní vozidla, přestože podle oficiálních tvrzení nemělo mít Rumunsko díky vlastním zdrojům v této oblasti problémy. Rovněž byl omezen objem vydávaných tiskovin (Tejchman 2004: 85-86).

Na druhou stranu se podařilo Ceaușeskovi roku 1974 získat pro Rumunsko od USA doložku nejvyšších výhod. To bylo jedním z nejvýznamnějších plodů úspěšné politiky přívětivé tváře nastavené směrem k Západu. Roku 1974 si začalo Rumunsko masivně půjčovat od Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, západní investoři zde neváhali zúročovat své finanční prostředky. Nicolae Ceaușescu se svou ženou Elenou neustávali v cestování po celém světě a obzvláště Nicolae si nenechal ujít jedinou příležitost, jak se zúčastnit jakékoliv mírové konference či mírových rozhovorů. Jeho účast neměla vždy kruciální význam pro samotná jednání, měla však značný význam pro jeho image (Tejchman 2004: 88).

V roce 1974 byl Nicolae Ceaușescu zvolen prezidentem Rumunska, což byla funkce vytvořená pouze pro to, aby si mohl ještě více upevnit svou pozici (Treptow [ed.] 2000: 363). Bylo čím dál více zřejmé, že generální tajemník a jeho vlastní ambice, plány a názory začínají stát nejen nad běžnými lidmi, ale i nad stranou. Kromě systému rotace, začal Ceaușescu prosazovat silný nepotismus, který zahrnoval nejen členy jeho rodiny, ale i členy rodiny Petrescu, tedy rodiny jeho ženy. V tomto směru dostoupila situace takové míry, že se na vrcholných postech usadilo dohromady přes 40 příslušníků tohoto klanu, kterého se samozřejmě rotace netýkaly (Tejchman: 2004: 91).

Pomocí nejrůznějších prostředků se podařilo Ceaușeskovi zbavit se v polovině 70. let opozice ve straně a kompletně ovládnout život v Rumunsku. K tomu mu pomáhala i nejrůznější omezení, která měla běžné lidi odříznout od styku s okolním světem. Nejprve to byl zákaz styku se zahraničními novináři, posléze zákaz ubytování cizinců, a vrcholem byla povinnost hlásit jakýkoliv verbální kontakt s cizincem.

V druhé polovině 70. let se začala naplno projevovat nevyváženost hospodářské

politiky. Nedostatečně financované zemědělství, které bylo silně svázáno centralizací, již nestačilo pokrývat spotřebu národa a Rumuni tak zažívali první potravinové krize, jež se v 80. letech staly jedním ze symbolů života v Rumunsku. Negativně se na zemědělské produkci také projevíly záplavy let 1970 a 1975 (Treptow [ed.] 2000: 364).

Přes veškeré varovné signály pokračovalo budování dalších průmyslových závodů, na jejichž provoz bylo zapotřebí dovážet suroviny a které polykaly množství financí neúměrné jejich produkci. Toto vše bylo hrazeno z velkorysých zahraničních půjček, takže roku 1980 již činila zadluženost Rumunska téměř 10 miliard dolarů (Treptow [ed.] 2000: 364).

Kromě toho zasáhlo Bukurešť a okolí roku 1977 zemětřesení, při kterém zahynulo 1500 lidí a bylo zničeno přes 35 000 obytných budov. Pro Ceaușeska to znamenalo skvělou příležitost, jak realizovat své plány na přestavbu města podle svých představ (Tejchman 2004: 97).

Obecně vzato se situace a životní úroveň obyvatelstva začala ve druhé polovině 70. let výrazně zhoršovat, ceny se zvyšovaly, ale zásobování a kvalita služeb se nezlepšovala. Docházelo k řadě protestů, přičemž roku 1977 došlo ke stávce třiceti tisíc horníků v údolí řeky Jiu, největší od roku 1945, kterou jel Ceaușescu uklidnit osobně. Přes sliby o nápravu celé situace byla však reakcí na celkově zhoršenou náladu ve společnosti zesílená represe na všech frontách, přičemž tento trend byl zachován až do konce režimu roku 1989 (Treptow [ed.] 2000: 365).

Ideologickou opozici v sedmdesátých letech představovali hlavně izolované skupinky intelektuálů či jednotlivci, kteří ještě většinou skrývali své názory, pokud je nějakým způsobem nepublikovali v různých metaforách či jinotajích (Linz, Stepan 1996: 353). V drtivé většině případů se jim však v těchto záležitostech nepodařilo dosáhnout výraznější publicity. Jednou z nemnoha výjimek bylo takzvané „Gomovo hnutí“. Jeho vznik se váže na činnost známého disidenta a spisovatele Paula Gomy, jenž roku 1977 napsal několik otevřených dopisů a studií o životě v komunistickém Rumunsku, které byly též zveřejněny v západních médiích (Deletant 1995: 235-240). S blížícím se přelomem dekády již nebyla Ceaușeskova pozice oblíbené Západu tak jednoznačná. Jednak prosakovaly ze samotného Rumunska zprávy o stále tíživější situaci v zemi a také o porušování práv menšin a lidských práv obecně. Roku 1978 napsal několik článků do světového tisku bývalý kandidát politbyra Károl Károly, ve

kterých líčil šikanu maďarské menšiny ze strany rumunských úřadů (Treptow [ed.] 2000: 366). Další významné svědectví o osobní diktatuře Nicolae Ceaușeska podal západnímu světu přeběhnuvší šéf zahraniční rozvědky Mihai Pacepa⁷.

Ceaușescu se ke konci 70. let snažil obnovit dobré vztahy se státy Varšavského paktu a Rady vzájemné hospodářské pomoci. Vedla ho k tomu potřeba pokrýt co nejjednodušším způsobem stále se zvyšující surovinové nároky rumunského hospodářství. Brežněv však neměl nejmenší zájem měnit principy fungování těchto dvou organizací, tzn. dominanci Sovětského svazu a absolutní podřízenost členských zemí. To Ceaușescu podstoupit nehodlal, ona vysoká míra svobody rozhodování pro něj byla otázkou osobní prestiže. Z tohoto důvodu hospodářská podpora SSSR od roku 1979, kdy začal do Rumunska dovážet ropu, postupně opět slábla (Treptow [ed.] 2000: 367).

Nelze též opominout fakt, že přes všechny výše uvedené obtíže byl konec 70. let dobou, kdy vyvrcholilo budování kultu osobnosti Nicolae Ceaușeska a jeho ženy Eleny. Lze říci, že každý z komunistických diktátorů a diktátorek obecně, býval vlastní propagandou prezentován v kvalitách, jež neodpovídaly realitě. V podstatné části těchto případů lze též hovořit o budování kultu osobnosti. V případě rumunského prezidenta se však jednalo o fiktivní konstrukci obřích rozměrů, jež v tehdejší Evropě svým plošným záběrem neměla obdoby. Obyvatelé Rumunska skutečně s „Conducatoarem“ vstávali, pracovali, jedli i chodili spát. Oba manželé Ceaușeskovi byli držitelem mnoha akademických titulů a čestných doktorátů, přičemž intelektuální kvality Eleny, jakožto „světově proslulé vědkyně“, se staly příslovečnými v negativním slova smyslu. Odborníci často poukazují na fakt, že tyto prvky Ceaușeskovy politiky měly svůj zdroj inspirace v Severní Koreji, která ho roku 1971 výrazně nadchla. To jakou váhu přikládal diktátor své osobě a jejímu významu v rámci dějin Rumunska, krásně ilustrovala megalomanská oslava jeho 60. narozenin. Tu zorganizovala Elena a svoji blyštivostí předčila tato celospolečenská akce mnohé jiné oficiální státní svátky. Pečlivě naplánovala i předávání a formu darů, jež Nicolae od rumunského lidu obdržel⁸ a k

⁷ Pacepova kniha byla napsána na objednávku CIA s tendencí poškodit prezidentský pár, avšak jasně poukazovala na diktátorské sklony manželů Ceaușeskových (Tejchman 2004: 7-8).

⁸ Ceaușescu například dostal dvacetičtyřkarátový zlatý prut s nápisem Ceaușescu a národ, kukuřičnou palici ze zlata, deset kilogramů umělých diamantů z továrny Securitate či televizní přijímač z platiny (Tejchman 2004: 99).

nimž se přidala ještě plejáda obdivuhodných darů ze zahraničí (Tejchman 2004: 99). V tomto případě je možné pozorovat, jak se prezidentský pár již počínal vzdalovat realitě běžných lidí a každodenní správy země. Určitá izolovanost byla dána tím, že se hlavním imperativem jejich jednání stal vlastní osobní prospěch a kredit, přes který filtrovali i politická a ekonomická rozhodnutí. Lze vytušit, že hospodářské obtíže Rumunska, způsobené disproporcí v investicích a nesmyslnými obřími průmyslovými projekty, měly hlavní příčinu v tom, že se Ceaușescu bez ohledu na reálné hospodářské možnosti země rozhodl vytvořit z ní průmyslovou velmoc. Když se pak tato strategie začala hroutit, neřešil ji systémově, ale tím, že ji prostě podřídil alokaci veškerých možných zdrojů, čímž pouze oddálil její definitivní krach. V kombinaci s absolutní mocí, kterou disponoval, se jednalo vskutku o pomalou cestu do záhuby.

1.3. Ceaușeskův pád

Osmdesátá léta se nesla již plně ve znamení degenerace funkčnosti komunistického režimu v Rumunsku, potažmo jeho vrcholného představitele. Mezinárodní měnový fond podmínil další půjčky splacením alespoň úroků za ty předchozí. Ceaușescu se však rozhodl splatit zahraniční dluh celý a podřídil tomu veškeré další plánování. Šetřilo se, kde se dalo, spektrum potravin dodávaných do obchodů bylo omezeno pouze na nejjzákladnější. Potraviny se přestaly se absolutně dovážet, naopak jejich export dosáhl svého maxima, což mělo za následek další potravinovou krizi roku 1981. Odpovědí na ni bylo stanovení denních přidělů na osobu na den, podle nutričního programu vypracovaného Iulianem Mincu roku 1982 (Treptow [ed.] 2000: 368-370)⁹. Postupně bylo omezováno používání elektrických spotřebičů a osobních automobilů, které bylo roku 1987 úplně zakázáno. Šetření šlo dokonce tak daleko, že zasahovalo i do svícení, a topení a tak se rumunská města nořila v noci do tmy a lidé přes zimu skutečně mrzli (Treptow [ed.] 2000: 370).

Změny naplánoval Ceaușescu i pro venkov, kde se měl roku 1986 rozběhnout plán tzv. systemizace. V reálu se mělo jednat o nastěhování venkovského obyvatelstva

⁹ Potravinové přiděly byly samozřejmě průběžně snižovány, v zimě 1987 připadalo na osobu na den 300 g chleba, na osobu na měsíc 315 g másla, 9 vajec a 1,4 kg drůbežního masa (Treptow [ed.] 2000: 370).

do střediskových obcí, do panelových domech. Za touto iniciativou lze vypožorovat snahu o lepší kontrolu nad venkovem, který si přeci jen držel určitou tradici každodenního autonomního společného života, obzvláště ten maďarský (Hitchins 1992). Ostatně maďarská menšina byla cílem otevřených rumunizačních snah stejně jako například Turci v Bulharsku. Mezi roky 1981 a 1985 uprchlo padesát tisíc příslušníků maďarské menšiny do sousedního Maďarska. Zacházení s etnickými i náboženskými menšinami byl fenomén, který definitivně odvrátil přízeň západních států od vlády Nicolae Ceaușeska. Ten se raději jménem Rumunska sám vzdal doložky nejvyšších výhod, než mu ji USA stihly odebrat, aby si nezpůsobil mezinárodní ostudu. Současně s nástupem Michaila Gorbačova do funkce generálního tajemníka KSSS se tak ocitl rumunský diktátor v mezinárodní izolaci (Treptow [ed.] 2000: 368-371).

Přesto, že narůstaly protesty pracujících proti špatnému zacházení, jako tomu bylo například v Brašově na podzim roku 1987, a množily se ojedinělé aktivity opozice, která stále častěji poukazovala na porušování lidských práv, bezpečnostní složky situaci vždy nějakým způsobem zvládly. Nic z toho nezabránilo Ceaușeskovi, aby přebudoval Bukurešť, kde nechal zbourat několik set domů, a za astronomické sumy peněz postavil Palác republiky¹⁰, systém náměstí, širokých bulvárů a různých administrativních budov.

Diskuzi se snažil rozvinout roku 1987 na stránkách časopisu *România literară* Ion Iliescu, stejně tak jako šest někdejších stranických funkcionářů otevřeným dopisem roku 1989 uveřejněným v zahraničí¹¹. Diktátor se však nenechal zviklat a dál pokračoval v neústupném kurzu své politiky. V dubnu roku 1989 uprostřed nedostatku potravin, léků a nefungujících služeb oznámil, že se podařilo splatit zahraniční dluh Rumunska, že se země nachází v dobré hospodářské kondici a je na nejlepší cestě ke komunismu (Tejchman 2004: 145-148).

Ve druhé polovině roku 1989 byl Ceaușescu vystaven silnému tlaku jak ze zahraničí, tak z řad domácí opozice, která ho neustále vyzývala k reformním krokům. Již několik let se Ion Iliescu pokoušel zformovat opozici s podporou SSSR, která by pomohla Ceaușeska svrhnout. Gorbačov se však rozhodl do záležitostí Rumunska,

¹⁰ Někdy též Palác lidu, největší administrativní budova na světě, na jejíž stavbu bylo mimo jiné použito přes 1 milion m³ mramoru (Tejchman 2004: 131-133).

¹¹ Těmito funkcionáři byli A. Bârlădeanu, G. Apostol, C. Pârvulescu, C. Mănescu, G. I. Răceanu, S. Brucan (Tejchman 2004: 143).

stejně jako ostatních zemí východního bloku, oficiálně nevměšovat (Durman 2009: 401-402). Komunistický disent se tak těšil pouze tiché podpoře sovětských zástupců na území Rumunska (Tejchman 2004: 153-154). Přes všechny tyto události a narůstající veřejné projevy nespokojenosti si Ceaușescu pro listopadový sjezd strany zajistil svou pozici a byl znovu zvolen generálním tajemníkem komunistické strany (Tejchman 2004: 152-153). V listopadu 1989 se tak komunistické Rumunsko nacházelo pod nadvládou bezohledného diktátora, nad kterým se stahovala mračna politické změny.

1.4. Sultanistický režim

Režim, který Nicolae Ceaușescu v Rumunsku vytvořil, lze charakterizovat jako diktaturu sultanistického typu (Linz, Stepan 1996: 349). Tato kategorie s sebou nese několik rozlišovacích znaků, které lze v tomto případě rozpoznat. Je absolutně ničím neohraňovaná rozhodovací moc, kterou vrcholný představitel státu disponuje. Generální tajemník v závěrečném období své vlády už zasahoval do rozhodování ve všech oblastech. Mezi nejvýraznější příklady tohoto diletantismu patřila politika směřující ke zvýšení natality a počtu obyvatel, která ve svém důsledku vyprodukovala desetitisíce sirotků. Ve svém rozhodování se neomezoval právním řádem, ani žádným kolektivním rozhodovacím principem v rámci vrcholného vedení strany. Ostatně tím, že ve své osobě spojil jak nejvyšší stranickou, tak státní funkci, si pojistil absolutní dominanci.

Dalším specifickým znakem sultanistických režimů je moderní forma nepotismu. Tato dynastická tendence odlišuje sultanistické režimy od čistě totalitních režimů či osobních diktatur jednotlivce. Jak již bylo zmíněno, jednalo se za vlády Nicolae Ceaușesca o zásadní jev, když společně se členy rodiny Petrescu vytvořil vládnoucí klan, který obsadil významné posty a stál mimo běžnou kontrolu. Svého syna Nica vychovával prezidentský pár k nástupnictví, což sice nebylo nikdy oficiálně řečeno, ale ani popřeno. Další dvě děti, které se rozhodly věnovat vědecké dráze, postupem času zavrhl, jelikož se dostatečně neangažovaly. Tento způsob vládnutí byl ironicky označován jako „socialismus v jedné rodině“ (Linz, Stepan 1996: 349-350).

Paradoxně i v takovém režimu lze objevit určitou pluralitu, a to v tom smyslu, že v područí vládce a jeho klanu se nacházeli všichni, kdo na území daného státu žili. Na

jeho vůli byli závislí jak členové komunistické strany, tak běžní lidé. Z politického hlediska přetvořil Nicolae Ceaușescu komunistickou stranu v administrativní strukturu bez vlastní schopnosti iniciativního jednání (Linz, Stepan 1996: 350).

Skutečnost, že se podařilo Ceaușeskovi vybudovat natolik silný bezpečnostní aparát, který pronikal každodenním životem společnosti, je možno demonstrovat na tom, že v Rumunsku prakticky neexistovala demokratická názorová opozice. Respektive existovala, ale úspěchem režimu bylo to, že o ni nikdo nevěděl. Nebyly zde žádné organizace, jako například v Československu nebo v Polsku. Intelektuálům, kteří tyto opoziční skupiny vytvářeli, se nedostávalo žádné publicity. Proto byla jejich role v následujících převratných událostech podstatně menší, než tomu bylo v jiných zemích východního bloku.

Důležitou součástí Ceaușeskova režimu tvořila jeho ideologická páteř. Ústřední ideologie je typická pro totalitní režimy, v tomto směru tedy spadá částečně i do této kategorie. Z počátku byly socialistické teze skutečně prvním imperativem pro veškeré dění a rozhodování v zemi. S postupem času se ovšem z nich a z marxismu-leninismu stala forma, jejíž obsah si generální tajemník naplňoval tím, co se mu zrovna hodilo. Ideologickou podstatou režimu byla tedy směs nacionalismu se socialismem a obřadným uctíváním generálního tajemníka a prezidenta v jedné osobě.

Dalším prvkem, podle kterého lze klasifikovat režimy, je mobilizace mas. Také v tomto směru lze přirovnat Ceaușeskovo Rumunsko k totalitnímu režimu, jelikož se zde rozvinulo široké hnutí státem kontrolovaných organizací. Ty měly za úkol dále zvýšit kontrolu nad obyvatelstvem, členství v nich bylo na druhou stranu mnohdy nevyhnutelné, nejednalo se tedy o nějakou přirozeně nadšenou mobilizaci mas (Linz, Stepan: 355-356).

2. Výměna režimů

2.1. Výchozí situace před koncem starého režimu

Sultanistické režimy zužují svou podstatou možnosti toho, jakým způsobem může dojít k jejich změně. Stejně tak tomu bylo i v případě Rumunska. Je možné rozlišit čtyři základní typy změn nedemokratických režimů: *pakt*, *reformu*, *vnucení* a *revoluci*. Každý z nich má jiné činitele. Pakt je mnohostranným kompromisem elit, které se dohodnou na změně. Vnucení změny se odehrává jednostranným rozhodnutím proreformní částí elit, proti vůli dosavadního establishmentu. Reforma probíhá působením mas, které si změnu vynutí bez použití násilí, na rozdíl od revoluce, kde změna probíhá ozbrojeným konfliktem (Dvořáková, Kunc 1994: 63-66). Rumunský případ se na této typizační škále nachází někde mezi vnucením a revolucí.

Ke změně paktem, která z těchto čtyř typů změn poskytuje největší pravděpodobnost pro následné vytvoření demokratického režimu, je třeba čtyř elementů na politické scéně: „...zastánců tvrdé a měkké linie na straně režimu a umírněných a radikálních v opozici.“ (Linz, Stepan 1996: 356). Ze samé podstaty sultanistického režimu vyplývá, že taková situace v něm nemůže nastat. Pokud budeme konkrétní a přeneseme tuto strukturu na případ Rumunska, je jasné, že Ceaușescu by do svého nejbližšího okolí, potažmo vedoucích pozic nenechal vstoupit nikoho, kdo by mohl být považován za představitele měkké linie a zároveň měl potenciál na zreformování režimu zevnitř. I pokud se podíváme na demokratickou opozici, musíme konstatovat, že žádná taková, která by byla schopná se zorganizovat, aby vybudovala platformu pro vyjednávání, nebo se postavila do čela požadavků široké veřejnosti, prostě v Rumunsku neexistovala. Díky absolutní kontrole ze strany státu nebyl v Rumunsku prostor k tomu, aby se jakkoliv zformovala, popřípadě dostala publicitu na celostátní úrovni.

Zvážíme-li i další možnosti, jak by mohl být Ceaușeskův režim zevnitř svržen bez násilí, dojdeme k témuž závěru jako v případě paktu. V sultanistických diktaturách se nenalézají prostor pro jakoukoliv činnost, ať už na straně státní administrativy, politických stran, armády či opozice, která by to umožňovala. I proto jsou pády těchto

režimů doprovázeny krveprolitím častěji, než je tomu u jiných typů diktatur (Linz, Stepan 1996: 357).

Přes extrémně vysokou úroveň státního dohledu nad médii však Rumuni nebyli absolutně izolováni od dění ve světě a většina z nich se prostřednictvím zahraničních médií nebo přátel dozvěděla o tom, že ostatní spřátelené režimy padly a za jakých okolností. I samotný Ceaușescu si byl vědom toho, že ztratil okolní spojence.

2.2. Nepokoje v Temešváru

První událostí, která stála na počátku řetězu změn v Rumunsku, byly nepokoje v sedmihradském Temešváru. Ty vypukly v návaznosti na zatčení místního maďarského kněze Lászlo Tökese 15. prosince 1989. Ten měl být po dlouhé řadě perzekucí ze strany úřadů a Securitate definitivně vystěhován a datum tohoto aktu bylo stanoveno právě na 15. prosince. Tökese 10. prosince oznámil své kongregaci, že „pokud chce někdo vidět ilegální vystěhování, je zván.“ (Cipkowski 1991: 128-129). Tato výzva našla svoji odezvu, neboť v určený den se na místě Tökeseva bydliště sešli jak Rumuni, tak Maďaři, věřící či nevěřící. Lidský řetěz, který vytvořili na jeho obranu, sice jeho přesunu nezabránil, avšak zpráva o této události se rozšířila městem a měla za následek dva dny nepokojů, které svoji intenzitou dalece překonávaly všechny dosavadní projevy nespokojenosti s režimem (Cipkowski 1991: 129-131). Ceaușescu nařídil proti demonstrantům zakročit i s použitím zbraní a odletěl 18. prosince na plánovanou třídní návštěvu Íránu. Takovéto závažné podcenění situace lze interpretovat jako příliš vysokou důvěru diktátora v sebe sama a státní strukturu, kterou v Rumunsku vytvořil.

Výše uvedené události se staly ventilem pro frustrované obyvatelstvo a nepokoje se brzy šířily do dalších měst na západě a severozápadě Rumunska. Jednalo se totiž o oblasti, kam dosahoval signál maďarských a jugoslávských televizních stanic, které zmíněným událostem věnovaly značný prostor. Průběh těchto prvních nepokojů byl charakteristický pro celý zbytek pádu Ceaușeskova režimu. Lidé v ulicích ničili symboly připomínající dosavadního vládce a jejich zloba obrátila i proti komunistické straně, jejíž úřady se staly často terčem rabování. Do pouličních bojů mezi policisty,

civilně oblečené agenty Securitate a neozbrojené obyvatele byli povoláni poněkud zmatení vojáci, kteří dostali 18. prosince od ministra obrany Vasile Milea rozkaz nadále nepoužívat zbraně proti civilistům (Tejchman 2004: 12-13). Armáda jako celek rozhodně nestála za Ceaușeskem a naopak se v průběhu těchto událostí začala přidávat na stranu proticeaușeskovských sil, které se sice veřejně nijak neorganizovaly, ale spojoval je odpor a nenávisť vůči režimu. Silná medializace událostí se stala symbolem konce Ceaușeskova režimu, zahraničními médii probíhala šokující čísla popisující počty obětí a zvěrstva agentů Securitate. Pozdější odhady hovoří o tom, že mrtvých v Temešváru bylo „pouze“ okolo stovky (Tejchman 2004: 13).

2.3. Povstání v Bukurešti

Poté, co se Ceaușescu vrátil, svolal na 21. prosince 1989 shromáždění před budovu ústředního výboru v Bukurešti, před kterým chtěl odsoudit události v Temešváru. Ukazovalo se, že v této době již nebyl schopen reálně odhadnout situaci. Socialismus existoval v této době v Rumunsku skutečně již jen v rétorické rovině, reálné podpory se mohl Ceaușescu dočkat od nejhrolivějších stranických funkcionářů, blízkých spolupracovníků a agentů Securitate. Shromáždění 21. prosince bylo připraveno tak, aby byla diktátorovi vyjádřena podpora, účastníci shromáždění byli pečlivě vybráni. Přesto se podařilo dav infiltrovat studenty pod vedením Petre Romana, do té doby nepříliš známého vedoucího katedry hydroenergetiky na Bukurešťské polytechnice. „Manifestace věrnosti“ se proměnila v první Ceaușeskovu konfrontaci s nespokojeností lidu z očí do očí (Tejchman 2004: 16-17)¹². Záběry evidentně zaskočeného Ceaușeska přenášela v přímém přenosu státní televize. Z dobře připravené propagandistické akce se stal akt politické „sebevraždy“, který inicioval všeobecné hnutí, jenž diktátora nakonec odstranilo (Iliescu 1994: 45). Přes noc se v Bukurešti opakovalo něco podobného tomu, co se dělo předtím v okrajových částech Rumunska.

¹² Momentem, kdy se povaha demonstrace změnila, byl údajně pád lampy, která se na Palácovém náměstí zřítla, což znělo jako střelba a bylo impulsem pro studenty, kteří začali se skandováním hesel namířených proti Ceaușeskově (Cipowski 1991: 131). Podle některých zdrojů pustil někdo do reproduktorů nahrávku střelby.

Režim nasadil proti demonstrantům zásahové jednotky Securitate, policii a armádu. V ulicích se začala ozývat střelba. Když však Ceaușescu požadoval, aby armáda zasáhla proti demonstrantům za každou cenu, ministr obrany generál Milea k tomu odmítl dát rozkaz. Poté bylo oficiálně oznámeno, že generál byl odhalen jako zrádce a spáchal sebevraždu. Dalšího dne získávali již demonstranti převahu, armádní jednotky se z velké většiny přidaly na jejich stranu. Ceaușescu se pokusil ještě o jeden projev z budovy ústředního výboru komunistické strany, byl však vypískán, nasedl do helikoptéry a s manželkou uprchl. Demonstranti postupně obsadili budovy Ústředního výboru, Státní rady a také televize, která od té chvíle začala nepřetržitě vysílat prorevoluční zpravodajství (Tejchman 2004: 18-19). O budovu televize se v noci z 22. na 23. prosince 1989 strhl boj mezi vojáky, kteří ji bránili, a mezi agenty Securitate. Na pomoc ohrožené budově se po odvysílání výzvy vypravili obyčejní lidé, kteří před ní vytvořili živý štít (Cipkowski 1991: 133-134). Obecná medializace bojů a nadsazené počty ztrát¹³ pouze umocňovaly strach obyvatel. Agenti Securitate se zdáli být všudypřítomní a zároveň nepolapitelní. Ve všeobecné dezorganizovanosti nebylo dost často zřejmé, kdo na koho vlastně střílí. Poté, co Ceaușescu opustil hlavní město, přednesl v televizi Ion Iliescu výzvu k obyvatelstvu, aby podpořilo revoluci. Následně proběhlo médií několik zpráv o tom, kdo se tedy nakonec chopí politické moci. Nejprve byla v tomto smyslu zmíněna Fronta za rozkvět vlasti vedená Corneliem Mănescem, podle jiné zprávy měl moc v zemi převzít velitel armády generál Nicolae Militaru a nakonec se do čela postavila Fronta národní spásy vedená Ionem Ilieskem (Tejchman 2004: 20). Večer 22. prosince bylo definitivně vyhlášeno, že veškerou moc v zemi přebírá Rada Fronty národní spásy, ve které zasedlo 37 osobností z různých oblastí a oborů. Jejich volba nebyla nijak selektivní, stali se jimi lidé, kteří „byli zrovna přítomni“ (Iliescu 1994: 58-59)¹⁴. Fronta vyhlásila, že hodlá zvrátit všechna destruktivní opatření a výsledky vývoje Ceaușeskovy éry. Jako svůj program prezentovala deset bodů (Tejchman 2004: 22):

¹³ Později byl počet obětí prosincových událostí vyčíslen na 1104 (Tejchman 2004: 27).

¹⁴ Petre Romana znal například osobně jenom Iliescu s Brucanem. Dalšími, kdo reprezentovali zemi v Radě, byl disident Dumitru Mazilu, Laszlo Tökes (díky kterému vypukla počáteční bouře v Temešváru), Ana Blandiana, Corneliu Mănescu, Silviu Brucan nebo generálové Stanculescu, Gusa a Voinea (Iliescu 1994: 59).

- „zrušení vedoucí úlohy strany a ustavení demokratického pluralitního systému
- zorganizování svobodných voleb v dubnu 1990
- oddělení zákonodárné, výkonné a soudní moci ve státě, volba všech vedoucích představitelů nejvýše na dvě funkční období, změnu názvu státu na „Rumunsko“ a okamžité zahájení prací na nové ústavě
- restrukturalizace ekonomiky s cílem dosažení efektivnosti a rentability, likvidaci administrativně-byrokratických metod centrálního řízení, zavedení svobodné iniciativy a kompetentnosti do všech odvětví hospodářství
- restrukturalizace zemědělství a podporu malých vlastníků, zastavení ničení vesnic
- reorganizace školství na základě požadavků doby, obnovu struktury školství na demokratických a humanitních základech, vyloučení škodlivých ideologických dogmat a lží, zavedení pravdivých hodnot humanity, nastolení kritérií kompetence a práva do všech oborů, rozvoj kultury na novém základě, předání tisku, rozhlasu a televize z rukou jedné rodiny do rukou lidu
- respektování práv a hodnot národnostních menšin a zajištění jejich plné práv a rovnosti s Rumuny
- organizace všeho obchodu v zemi podle požadavku prvořadého uspokojení všech denních potřeb rumunského obyvatelstva, ukončení vývozu potravin, redukci exportu ropy, přednostní uspokojení nároků domácího obyvatelstva na teplo a světlo
- veškeré zahraniční politika orientovaná na podporu dobrého sousedství a přátelství a míru ve světě, respektování všech mezinárodních závazků, v první řadě těch, co se týkají Varšavské smlouvy
- podpora vnitřní a zahraniční politiky podřízené potřebám lidské existence, respektování lidských práv a svobod, včetně práva na svobodu pohybu.“

Situace v zemi však nenasvědčovala tomu, že by měla Fronta národní spásy vše plně pod kontrolou. Dále přicházely ze všech koutů Rumunska zprávy o útocích „teroristů“, kteří měli reprezentovat síly loajální Ceaușeskovi, podpořené speciálními jednotkami z arabských zemí. Všeobecná paranoia měla tragické důsledky, když se například o letiště v Otopeni utkali vojáci hlídající letiště a příslušníci kadetky, kteří

sem byli povoláni (Tejchman 2004: 23-24). Mezi 22. a 25. prosincem probíhaly po celém území boje.

Poté, co 22. prosince Ceaușescu s manželkou uprchli z Bukurešti a nepodařilo se jim okamžitě odcestovat za hranice, snažili se nalézt s osobní stráží úkryt na venkově. Avšak v Targoviste byli zatčeni a předáni do rukou armády, která narychlo připravila soud, který probíhal 25. prosince 1989 v kasárnách 80 kilometrů od Bukurešti. Proces před vojenským tribunálem porušil snad všechny běžné právní principy a zásady (Cipkowski 1991: 135-138). Trval celkem tři hodiny a vyústil ve shledání viny v těchto bodech obžaloby (Tejchman 2004: 25):

- genocida 60 tisíc lidí;
- podemilání státní moci, organizování vojenských akcí proti lidu a státní moci;
- podílení se na ničení veřejného majetku, poškozování budov a střelba ve městě;
- podlomení rumunské ekonomiky;
- pokus o útěk ze země s využitím částky kolem jedné miliardy dolarů v zahraničních bankovkách.

Ceaușeskovi byli odsouzeni k trestu smrti, který byl bezprostředně 25. prosince 1989 vykonán.

Záběry mrtvého Ceaușeska obletěly celý svět. Povstání a pokus o politickou změnu, které byly do té doby na mezinárodním poli bezvýhradně podporovány, si připsaly první mínus na svůj účet. Pravdou je, že se v Rumunsku všem ulevilo, protože diktátorova smrt byla jistotou, že už se k moci nevrátí. V den popravy boje v Rumunsku ustaly, definitivně skončila *Era Ceaușescu*.

2.4. Revoluce či nikoliv

Přesto, že události vánoc 1989 znamenaly pro Rumunsko jednoznačně ve všech ohledech změnu k lepšímu, vyvstává v této souvislosti několik zásadních otázek. Je například s podivem, jak jednoduše, prakticky v rozmezí 24 hodin, se do čela „revolučního“ hnutí dostal Ion Iliescu. Vzhledem k jeho kontaktům na zastupitelství

Sovětského svazu v Rumunsku se nabízí otázka, zda se skutečně v Bukurešti a v dalších městech neodehrál puč, do kterého byli obyčejní lidé postupně vmanipulováni. I kdyby tomu tak bylo, nelze popřít fakt, že proti diktátorovi skutečně vystoupil rumunský lid sám za sebe a Iliescu se chopil příležitosti, kterou mu nepokoje v Temešváru a v dalších městech poskytly (Iliescu 1994: 44-45). Cestu k tomu, aby v čele země mohli tak rychle stanout bývalí exponenti režimu, byla dána právě jeho sultanistickým charakterem. Všechna negativa byla personifikována osobou Ceaușeska a pečlivým živením této interpretace se novému vedení podařilo připravit si prostor k tomu, aby se stalo na delší čas jedinou rozhodující silou na rumunské politické scéně (Linz, Stepan 1996: 358). Stejně tak podezřele do této mozaiky zapadá narychlo připravená a vykonaná poprava Nicolae Ceaușeska, který tak vlastně nestihl na nikoho přenést stín spoluviny. Proces se konal v době, kdy měl optimální efekt na obyvatelstvo. Postupně bylo odhalováno, v jakém přepychu si prezidentský pár a jejich nejbližší žili, což ještě animozitu vůči nim zesilovalo. V živé paměti byly boje z předchozích dnů, které stále pokračovaly. Čím déle by se se soudem otálelo, tím pravděpodobněji by se hněv lidu postupně umínil. Zároveň se jednalo o poslední dvě popravy v Rumunsku, neboť byl následně trest smrti zrušen (Linz, Stepan 1996: 359).

To, že mocenská likvidace bývalého režimu proběhla takto rychle, bylo nesporným politickým úspěchem rodícího se mocenského centra kolem Ilieska a Fronty národní spásy. Pokud se znovu podíváme na hráče na politické scéně, tak Ceaușescu byl fyzicky eliminován a komunistická strana se nacházela v rozkladu. Poté, co byla v lednu 1990 rozpuštěna, vyměnila většina jejích členů „rudé knížky“ za členství ve Frontě národní spásy (Deletant 1995: 387).

Na straně poražených se nacházel vládnoucí klan Ceaușescu-Petrescu a anonymní „teroristé“. Ti neměli oficiálně žádné ztráty a raněné. Přes dostatek důkazů a osobních svědectví bylo souzeno jen několik vrcholných představitelů Securitate a Ministerstva vnitra, kteří obdrželi vysoké tresty. Většinu z nich však byly zkráceny. Z důstojníků ani řadových agentů nebyl nikdo souzen, vzhledem k údajnému nebezpečí zneužití procesů k vyřizování si osobních účtů. Struktury a zkušenosti Securitate, a to včetně personálu, byly posléze využity k vybudování nové zpravodajské služby Serviciul Român de Informații (dále SRI). Securitate byla 30. prosince 1989 oficiálně rozpuštěna, ale jak se dále ukázalo, i SRI se zapojila do nelegálního sledování občanů a

do politického života (Deletant 1995: 387-392).

Na straně vítězů stál rumunský lid, který se zbavil diktatury, která připravila o život mnoho lidí nejen díky přímým fyzickým perzekucím, ale také díky nesnesitelným životním podmínkám, jež vytvořila. Zásahu na této změně měly tisíce anonymních hrdinů, kteří se postavili režimu v ulicích, většinou beze zbraní v ruce. Představitelem vítězné strany na domácí i mezinárodní scéně se stala Fronta národní spásy v čele Ionem Ilieskem. Ten si brzy získal masivní popularitu na základě toho, že prosadil okamžité zrušení nejdrastičtějších nařízení z doby vlády předchozího režimu. Byla zrušena opatření pro zvýšení porodnosti, plán systematizace, trest smrti, zákon o registraci psacích strojů, znovu se začaly vydávat pasy (Linz, Stepan 1996: 360).

3. Rumunsko na cestě k demokracii

3.1. Počátek transformačního období

Sledování vývoje v zemi, která prochází procesem demokratizace nutně vyžaduje stanovení si kritérií, která budou kvalitativně tento vývoj hodnotit. Musí se stanovit měřítko toho, jestli již proces transformace režimu dosáhl demokratické fáze. Z tohoto důvodu plyne potřeba definovat si pro tyto účely pojem demokracie. Pro účely popisování přechodů k demokracii je nejvýhodnější přidržet se tzv. procedurální definice. Ta zdůrazňuje, že hlavním rozlišovacím prvkem demokracie, je procedura výběru vedoucích představitelů, kteří se k moci dostávají prostřednictvím soutěživých svobodných voleb. Rozhodujícím faktorem pro rozlišení demokratičnosti a nedemokratičnosti režimu jsou tedy volby, jejich průběh, interakce jednotlivých politických entit a jejich obecný postoj k těmto principům fungování demokracie (Huntington 2008: 15-17).

Tím, že se 27. prosince 1989 stala Rada Fronty až do svobodných voleb jediným nositelem moci v Rumunsku a vykonávala dohled nad celým státním aparátem, si připravila jedinečnou výhodu oproti ostatním politickým silám, které se teprve formovaly a chtěly se též utkat ve slibovaných svobodných volbách v květnu 1990 (Linz, Stepan 1996: 360). Iliescu vykonával funkci prezidenta rady a Petre Roman předsedy vlády. Brzy se však začaly projevovat Ilieskovy a Brucanovy tendence odchylovat se od původního desetibodového prohlášení Fronty národní spásy (dále FSN). Oba totiž byli spíše přívrženci Gorbačovova perestrojkového modelu. V jedné debatě se studenty označil Iliescu 21. ledna 1990 politický pluralismus jako „přežitou ideologii 19. století“ (Cipkowski 1991: 140). V jiném rozhovoru pro agenturu TASS uvedl, že FSN prosazuje demokratický model bez pluralismu. V tomto směru lze vypočítat snahu o transformaci FSN v novou „státostranu“. Z tohoto faktu vyplývá, že tehdejší rumunské vedení nebylo hybatelem transformace k demokracii v našem slova smyslu (Cipkowski 1991: 140). Dumitru Mazilu na protest proti „stalinistickým

metodám nového vedení“ z FSN vystoupil¹⁵ (Cipkowski 1991: 141) .

K obnovení politických stran došlo oficiálně 3. ledna 1990, což vytvořilo možnost pro názorovou opozici vůči FSN, aby si začala budovat politickou platformu. Minimální počet členů pro založení politické strany byl stanoven na 251, což mělo za následek vytvoření přes 200 politických stran a mnoha hnutí, které reprezentovaly nejširší spektrum programů a politických názorů.

Nejprve byly obnoveny strany s historickou tradicí, jež zanikly po druhé světové válce (Treptow [ed.] 2000: 375-376). Caranistická Křesťansko-demokratická rolnická národní strana (dále PNȚCD) představovala stranu konzervativní, monarchistickou. Obnovena byla již roku 1989, po svržení Ceaușeska. Národní liberální strana (dále PNL) byla obnovena v lednu roku 1990. Tyto dvě strany začaly prosazovat pravicovou, liberálně demokratickou alternativu (Rosulek 2004: 317). Zpočátku si však své voličstvo hledaly obtížně, částečně i kvůli vysokému počtu osobností rumunské poválečné emigrace ve svých řadách.

Dalším prvkem na nově se rodící politické scéně byly pravicové extrémistické strany. Už v prosinci 1989 vznikl kulturní spolek Rumunský domov (Vătra Românească). Jeho předsedou byl bývalý člen Legie archanděla Michaela Constantin Dragan, který toto hnutí formoval jako pravicově extrémistické. Roku 1991 mělo již 4 miliony členů (Treptow [ed.] 2000: 376). Rumunský domov inicioval pogrom na Maďary v Târgu Mureș již 19. března 1990, jehož cílem se stalo sídlo a představitelé strany Maďarské demokratické Unie v Rumunsku. Následujícího dne napadli příznivci hnutí Rumunský domov pokojnou demonstraci, která měla upozornit na události předešlého dne. Tato událost jen demonstrovala neschopnost prozatímní vlády FSN zasahovat dále od centra dění. Skutečnost, že z agresorů nebyl nikdo potrestán, snižovala obecnou právní jistotu a důvěru ve státní instituce (Deletant 1994: 396-397). Roku 1990 byla založena Strana rumunské národní jednoty (dále PNUR), která poté reprezentovala Rumunský domov v profesionální politice. Podobně orientovaná byla roku 1991 založená Strana velkého Rumunska (dále PRM), jejímž duchovním otcem a předsedou se stal Corneliu Vadim Tudor, jeden z bývalých Ceaușeskových dvorních

¹⁵ Mazilu byl bývalý důstojník Securitate, který učil na Bukurešťské univerzitě mezinárodní právo a působil též jako vládou jmenovaný expert na lidská práva při OSN. V roce 1987 propašoval svoji zprávu o porušování lidských práv v Rumunsku za hranice země (Cipowski 1991: 141).

básníků (Treptow [ed.] 2000: 376-377).

Příčiny rozmachu pravicového extremismu je možné opět hledat v období vlády předchozího režimu. Na rozdíl od parlamentní demokracie má Rumunsko se státním nacionalismem bohaté zkušenosti. Období legionářského státu a následné Antoneskovy diktatury bylo bohaté na xenofobie. Ceaușeskovy éra byla pro změnu obdobím národního komunismu, který razil hesla a principy ne nepodobné fašistickým. Teorie národní, jazykové a kulturní autochtonnosti spojená s nenávisť vůči menšinám, především maďarské, je populistickým koktejlem, který si v Rumunsku asi vždy najde své příznivce (Verdery 1993). Tím spíše tomu tak bylo v době, kdy v zemi nepanoval stabilní režim a hospodářská konjunktura. Rozmach pravicového extremismu na takové úrovni však neměl obdoby v žádném ze států bývalého východního bloku, s výjimkou rozpadající se Jugoslávie. Neexistence občanské společnosti, zničené desetiletími komunistické nadvlády, a hospodářský úpadek vytvořily pro tyto elementy politického života živnou půdu (Boia 2003: 271).

Trochu stranou dění se ocitl Maďarský demokratický svaz v Rumunsku (dále UDMR), který se profiloval jako liberálně-demokratická strana prosazující autonomie pro oblasti obývané Maďarskou menšinou (Rosůlek 2004: 318-319). Před prvními svobodnými volbami v Rumunsku po 45 letech se jasně projevila výhoda, jenž FSN poskytovala pozice ve vedení státu, kterou si stále držela od pádu předchozího režimu. Prostor poskytnutý v médiích, stále převážně kontrolovaných státně, a poměr prostředků na předvolební kampaň, vyznívaly celkem jasně ve prospěch Fronty národní spásy (Linz, Stepan 1996: 360). Ta také zvítězila v parlamentních volbách konaných 20. května 1990, když získala 66% všech odevzdaných hlasů. Zároveň proběhly prezidentské volby, ve kterých získal Ion Iliescu 85% hlasů a stal se tak prvním demokraticky zvoleným prezidentem Rumunska. Druhou příčku v parlamentních volbách obsadil se sedmi procenty maďarský UDMR, který si tuto voličskou podporu udržel stabilně v průběhu dalších deseti let. Výsledkem 6% se mohla vykázat liberální PNL. Do parlamentu se dostalo celkem 18 stran díky nulové uzavírací klauzuli. S podporou kolem 2% odevzdaných hlasů vyšly z voleb ještě PNUR, PNȚCD a Rumunské ekologické hnutí (MER) (Rosůlek 2004: 322).

Období po volbách roku 1990 bylo na politické scéně tedy charakteristické parlamentním multipartismem, ve kterém jasně dominovala FSN. Opozice si toho byla

dobře vědoma. Proto ještě v průběhu roku 1990 vytvořily umírněné středové, levicové a pravicové strany Demokratickou konvenci Rumunska (dále CDR), která se stala platformou liberální demokracie. Jako řídicí orgán tohoto politického bloku byl vytvořen výkonný výbor, v němž měla každá strana hlas a právo veta. Nejvýznamnějšími členy CDR byly PNȚCD, PNL a také UDMR, která ovšem do voleb stavěla své vlastní kandidátky (Rosulek 2004: 316).

3.2. Rumunsko po prvních volbách

I po uskutečnění voleb v květnu 1990 se ovšem situace Rumunska nelepšila. Na domácí scéně stále přetrvával neklid a nejistota. Dne 13. června 1990 se střetli demonstranti s policií na Univerzitním náměstí v Bukurešti, aby vyjádřili svoji nespokojenost se stavem v zemi. V průběhu nepokojů napadli mimo jiné úřad policie a sídlo televize (Deletant 1994: 397). Druhý den dorazilo do města 10 000 horníků, kteří sem přijeli na výzvu prezidenta Ilieska, aby pomohli zvládnout situaci. Zdemolovali sídla opozičních stran a napadali každého, o němž se domnívali, že patří k opozici, obzvláště studenty. Toto řádění, nazývané ironicky „mineriádou“ (www.ceeol.com), trvalo dva dny. Prezident Iliescu horníkům za jejich aktivitu poděkoval. Takové praktiky patří svojí povahou spíše do kategorie revolučních, než demokratických (Linz, Stepan 1996: 361).

Ilieskova snaha o prosazování své hegemonie měla za následek nesmiřitelnost opozice CDR a vládní FSN, které se staly neschopné jakýchkoliv kompromisů. Vláda a opozice na sebe navzájem nahlížely stejným způsobem, tj. jako na elementy, které je třeba z politického života odstranit (Treptow [ed.] 2000: 378.). FSN si s sebou nesla stigma nástupnictví po komunistické straně. To, že pod jejím vedením se obsazení postů ve státní správě oproti situaci z roku 1989 prakticky nezměnilo, bylo terčem kritiky jak ze strany opozice, tak ze zahraničí. Praktiky prezidenta a názory, které prosazoval, se postupně přestávaly líbit Petre Romanovi a části FSN (Rosulek 2004: 313). Opoziční blok CDR také bojoval s názorovými střety a programovými rozdíly svých členů. Při této politické nestabilitě se do popředí dostala ekonomická otázka. S reformním konceptem vlády Petre Romana souhlasily všechny strany napříč politickým spektrem,

což bylo dobře, protože se jednalo o problematiku, která svým významem stála nad stranickými půtkami (Treptow [ed.] 2000: 312).

Problém představovalo hlavně dědictví Ceaușeskovy éry. Struktura fungování ekonomiky byla nepoměrně více disfunkční, než jak tomu bylo u jiných zemí socialistického bloku. Meziroční pokles HDP dosáhl roku 1991 12,8%. Stát musel podniknout základní kroky, které by umožnily vytvoření tržního hospodářství. Bylo ovšem potřeba zachovat rovnováhu mezi uvolňováním cen a sociální stabilitou země. Proces liberalizace cen započal na podzim roku 1990 a skončil po několika vlnách v roce 1993. Výjimku tvořily ceny energie a několika dalších esenciálních komodit. Zároveň s tím se musela zvýšit kupní síla obyvatelstva, které bylo absolutně bez prostředků (Verdery 1995). Restituce majetků se potýkala s obdobnými problémy jako v ostatních zemích bývalého východního bloku. Probíhala dosti pomalu, její institucionální a právní rámec nebyl dokonale ošetřen (Bogdan, Dobre, Ioniță 2008). V roce 1990 byly plošně zvýšeny reálné mzdy o 17, 6%, což s sebou přineslo zvýšené finanční nároky na zaměstnavatele a postupem času, po uvolnění trhu práce, i zvyšující se nezaměstnanost. Ze státních podniků byly vytvořeny korporace, které byly mezistupněm k privatizaci. Problémy přinášelo zrušení centrálního plánování. Zodpovědnost byla přenesena na managementy jednotlivých podniků, které však nebyly schopné se vyrovnat s tržními podmínkami (Frausum 1995). Potíže s platební bilancí řešily prostým zvyšováním cen, což mělo v globálu za následek pokles reálných příjmů a inflaci. Společnou chorobou většiny nových tržních hospodářství ve východní Evropě byly potíže s regulací trhu. Nebyla dostatečně přesně stanovena pravidla pro bankrot, což ponechávalo řadu ztrátových podniků na živu. K tomu je ještě nutné připočítat všeobecné krácení daní a z těchto skutečností vyplývá, že se rumunské hospodářství nemohlo nacházet v období růstu (Treptow [ed.] 2000: 384).

Přeměnu hospodářství bylo třeba prosazovat přes odpor části vládní FSN, která se změnám bránila. Reformní opatření byla implementována mnohdy nesystematicky a skutečným zlomem byl v tomto směru až nástup nové reformní vlády po volbách roku 1996, která ekonomickou transformaci definitivně dotáhla do konce (Treptow [ed.] 2000: 384).

Kromě těchto strukturálních problémů se v neprospěch Rumunské ekonomiky obrátil mezinárodní vývoj. Válka v Perském zálivu a v bývalé Jugoslávii a rozpad

RVHP znamenala ztrátu odbytišť, se kterou bylo velice těžké se vyrovnat a bylo nutno hledat novou orientaci výroby (Treptow [ed.] 2000: 384). Navíc ještě vypukl konflikt v sousední Moldávii, která se v roce 1991 odtrhla od SSSR. Tento akt provázelo v Rumunsku nadšení, avšak zároveň na osamostatněném území vypukla občanská válka mezi prosovětskou stranou podporovanou Rudou armádou a independentisty. Dalším faktorem ohrožujícím bezpečnostní situaci Rumunska, byly početné menšiny reprezentující jednotlivé znesvářené strany v jugoslávské válce. Ani do jednoho z těchto konfliktů se Rumunsko naštěstí nezapojilo. Mezinárodní izolaci země však ještě utužilo zvláštní doporučení USA z roku 1990, které situaci v Rumunsku zbytečně očeřovalo, odrazovalo investory a turisty (Treptow [ed.] 2000: 380-381). K této negativní image jednoznačně přispívaly nedemokratické praktiky vládnoucí strany, stejně jako vysoký počet bývalých komunistů, kteří se drželi ve státní správě a u moci (Pridham 2006).

V září 1991 se opět jednou ukázala stále divoká povaha politické kultury v Rumunsku. Do sporu mezi Illieskovým levicovým a Romanovým pravicovým křídlem FSN zasáhla další demonstrace horníků v Bukurešti. Ti si vynutili premiérovo odstoupení, přičemž z pozdějších vyšetřování vyplývá, že se jednalo o akci s politickým pozadím, koordinovanou ve prospěch prezidenta rozvědkou SRI (Deletant 1994: 398). Premiérem byl jmenován nezávislý Teodor Stoljan, který měl připravit zemi na první volby konané podle připravované demokratické ústavy. Do jeho udržovací vlády zasedli poprvé i zástupci PNL. Ústava byla schválena parlamentem v listopadu 1991 a její přijetí bylo petrifikováno lidovým referendem v prosinci téhož roku, ve kterém se pro ni vyslovilo přes 77% hlasujících voličů. Zdrojem inspirace pro její koncepci se stala ústava Páté francouzské republiky. Z toho vyplývalo, že ústava garantovala široká práva a svobody obyvatelstvu. Prezidentova role byla ústavně posílena, sdílel pravomoci s premiérem, ale na rozdíl od něj nebyl odpovědný parlamentu. Parlamentní komory měly symetrické pravomoci, zvláštností bylo devatenáct míst vyhrazených pro zástupce etnických menšin. Každá menšina měla právo delegovat jednoho zástupce prostřednictvím politické strany do sněmovny. Ústava oficiálně kodifikovala obdobu semiprezidentského systému. Ten s sebou nese potřebu silného premiéra, který by dokázal prezidentovi hrát roli důstojného partnera. Taková osobnost však na premiérském postu v Rumunsku po několik dalších let chyběla (Rosůlek 2004: 301-303).

3.3. Období po rozpadu Fronty národní spásy

Na jaře roku 1992 se FSN po vnitřních sporech definitivně rozdělila na Demokratickou stranu-Frontu národní spásy (dále PD-FSN) vedenou Romanem a Sociálně demokratickou stranu Rumunska (dále PDSR), jež za sebou měla Ilieska. Tento moment sice znamenal další tříštění sil, ale zároveň umožnil oběma frakcím zbavit se zátěže upadající popularity fronty. V parlamentních volbách v září 1992 se pozitivně projevilo zavedení 3% klauzule, která umožnila vstup do parlamentu pouze třinácti stranám, čímž se částečně zpřehlednila parlamentní politika. Ve volbách zvítězila Ilieskova PDSR, která získala 27% hlasů, druhá skončila CDR s 20%. Romanova PD-FSN získala 10% hlasů a UDMR si podržela stabilních 7% příznivců. Nově posílily extremisté, a to PNUR se 7,7% a Tudorovo PRM, které získalo 4% hlasů. Do sněmovny též vstoupila se 3% Socialistická strana práce (dále PSM), která vznikla jako nová levicová marxistická strana (Treptow [ed.] 2000: 379).

Ve druhém kole prezidentských voleb zvítězil 11. října 1992 s přehledem 60% většinou Ion Ilescu nad protikandidátem za CDR Emilem Constantinescu (Rosulek 2004: 307). Volby byly signálem, že se síly na politické scéně vyrovnávají. PDSR nezískala zdaleka takovou převahu, jako FSN v předchozích volbách. To poskytovalo v parlamentu větší prostor názorové pluralitě. Strany však nijak nepolevily ve vzájemné rivalitě a v jejím důsledku se komplikovalo utváření koalic mezi opozicí a stoupenci Ilieska. Vládě, kterou po volbách PDSR vytvořila, předsedal Nicolae Văcăroiu. Byla sestavena jako menšinová vláda PDSR s několika nestraníky a přes počáteční sliby PD-FSN a CDR jejich podporu nezískala. Obrátila se tak na pravicové extremisty z PNUR a PRM. Později jí při prosazování legislativy pomáhala i postkomunistická PSM. Od roku 1994 uvedené strany vládu podporovaly a v lednu 1995 vytvořily s PDSR oficiální vládní koalici (Linz, Stepan 1996: 364).

Na mezinárodní scéně dosáhlo Rumunsko v období po roce 1992 několika úspěchů. Dodržení embarga na vývoz zbraní do válkou zmínané Jugoslávie získalo Ilieskovu vedení v zahraničí kredit, který mu do této doby chyběl. Rumunsko bylo 7. října 1993 přijato za člena Rady Evropy, 1. února 1995 se stalo přidruženým členem EU a koncem roku 1993 se stalo znovu členem elitního klubu států vlastnicích doložku nejvyšších výhod, kterou přiděluje kongres USA. Na počátku roku 1994 se stalo

signatářem Partnerství pro mír, prvním z oblasti východní Evropy. Prezident Iliescu uskutečnil v roce 1994 svoji první návštěvu USA. Pro zlepšení situace menšin, obzvláště romské a maďarské¹⁶, byla v Rumunsku v roce 1993 vytvořena Rada pro národnostní menšiny. Jedním z nejvýraznějších úspěchů Rumunska bylo zlepšení vztahů s Maďarskem. Počínaje jednáním o dohodě *Open Skies*¹⁷, které začalo roku 1991 a trvalo téměř rok, nastalo postupné zmírňování napětí. Od roku 1995 se konají společné manévry a cvičení maďarské a rumunské armády. Celý proces sblížování byl úspěšně završen podepsáním rumunsko-maďarské dohody o dobrém sousedství v Temešváru 16. října 1996. V této smlouvě se Maďarsko zavázalo k tomu, že nebude usilovat o revizi hranic vzniklých roku 1918 a Rumunsko se zavázalo dbát a dohlížet na dodržování práv menšin (Treptow [ed.] 2000: 381-383).

Přes tyto nesporné úspěchy začala ztrácet vládní koalice podporu voličů, což potvrdily komunální volby v červnu 1996. I když se těšil Ion Iliescu v průzkumech veřejného mínění stále velké popularitě, jeho PDSR uvázla ve vnitřních sporech zneprátelených frakcí a podporu voličstva ztratila. Parlament dokonce zbavil imunity Corneliu Vadima Tudora, aby ho mohl vydat trestnímu stíhání za jeho extremistické projevy a nenávistné podněcování k diskriminaci menšin (Treptow [ed.] 2000: 389).

Jako zlomový moment se následně ukázaly parlamentní a prezidentské volby na podzim roku 1996. Po nich vytvořily vítěznou vládní koalici CDR, která zvítězila se 30,7%, společně s UDMR, který získal 6,8% hlasů a k nim se ještě připojila Sociálně demokratická unie (USD), což byl svaz umírněných levicových stran vedený Petre Romanem. Premiérem byl jmenován Victor Ciorbea. PDSR se ocitla poprvé v opozici (Rosůlek 2004: 322). Překvapivým výsledkem skončila volba prezidenta. Ve druhém kole porazil Iona Ilieska kandidát CDR Emil Constantinescu, dosavadní rektor Bukurešťské Univerzity (Treptow [ed.] 2000: 390). Do čela se tak dostali lidé, kteří nebyli exponenty komunistického režimu jako představitelé FSN a jejich nástupnických stran. Jejich vítězství znamenalo, že kontinuita vlády komunistů a postkomunistů byla přerušena. Z určitého úhlu pohledu je tento moment možné považovat za naplnění demokratizace v procedurálním slova smyslu. Předchozí vládní garnitura, která

¹⁶ Podle sčítání lidu z roku 1992 se k maďarské národnosti přihlásilo 7% obyvatel k romské 1,8% obyvatel (Treptow [ed.] 2000: 382).

¹⁷ Jedná se o smlouvu, která signatářům umožňuje provádět přelety průzkumných letadel přes jejich území (<http://www.state.gov/t/vci/trty/102337.htm>, navštíveno dne 23.4.2009).

používala k politickému boji i prostředky mimo rámec regulérní demokratické soutěže, byla poražena v řádných volbách. Nová koalice zahájila boj proti korupci a začala důsledně prosazovat liberální ekonomické reformy (Treptow [ed.] 2000: 390-391).

Závěr

Rumunsko se při svém přechodu k demokracii muselo potýkat s problémy, které jiné transformující se země neměly. Režim Nicolae Ceaușeska, který od roku 1965 v Rumunsku panoval, spadá svou povahou do kategorie sultanistických režimů. Částečně též inklinoval k praktikám totalitních režimů. Tato nekompromisní, ničím neregulovaná moc, zavinila rozklad rumunského hospodářství a ničila jakékoliv projevy občanské společnosti. Z procesu vládnutí dokonce Ceaușescu vyloučil i svou mateřskou organizaci, Rumunskou komunistickou stranu.

Hlavní zásluhu na svržení diktátorského režimu v Rumunsku mělo lidové hnutí v prosinci 1989, které způsobilo destabilizaci zavedených struktur. Vzniklé situace využila Fronta národní spásy v čele s Ionem Ilieskem, která se postavila do čela událostí a sama se ustavila přechodnou vládou. V čele FSN stáli bývalí exponenti komunistického režimu, kteří se Ceaușeskovi znelíbili. Tato změna, jejíž průběh dodnes provázejí pochybnosti, se obtížně kategorizuje, nelze ji označit za čistou revoluci ani za prostý převrat. Bez ohledu na to, že svržení Nicolae Ceaușeska bylo samo o sobě pozitivní změnou, poznamenaly následující období nejasnosti ve směřování země.

Představitelé Fronty národní spásy si byli dobře vědomi svého dominantního postavení na politické scéně, což jim umožnilo hladké vítězství v prvních demokratických volbách od nástupu komunismu v Rumunsku, které se konaly na jaře roku 1990. Počátky nového státního zřízení byly poznamenány celospolečenským neklidem a přetrvávající hospodářskou krizí. Velká část vedení FSN zaujímala spíše zdrženlivé postoje k reformám a osobně se nedistancovala od komunismu jako ideologie, hledala spíše kompromisní cesty, jako například Michail Gorbačov v SSSR. Z těchto důvodů byly zbrzděny hospodářské reformy a vytváření pluralitní demokratické politické scény. Opozice, která chtěla vést zemi přímo k liberální demokracii, byla nejednotná a nedokázala v politickém boji konkurovat prostředkům FSN, která fakticky kontrolovala státní administrativu. Díky neutěšenému stavu se do popředí dostávaly pravicové extremistické skupiny a jejich političtí reprezentanti dokonce zasedli na krátký čas ve vládě.

Od roku 1993 dochází k pozitivnímu obratu, Rumunsku se podařilo vyvázat z

mezinárodní izolace, do které se po roce 1990 dostalo. Opoziční strany získaly postupně stejný prostor jako představitelé vládní strany, ve společnosti se začala projevovat větší názorová pluralita, podpora extremistů poklesla. Za definitivní důkaz procedurální funkčnosti demokracie v Rumunsku lze považovat vítězství liberální opozice ve volbách roku 1996, které jejím stranám umožnilo zformovat vládní koalici a představitel této liberální koalice Emil Constantinescu vystřídal na postu prezidenta Iona Ilieska.

Následující volby v roce 2000 proměnily znovu poměr sil na politické scéně. Iliescu a jeho socialistická strana dobyli ztracené pozice zpět, což bylo potvrzením i toho, že institut regulérní volební soutěže v Rumunsku funguje. Ten je společně s občanskými svobodami základem obecného chápání pojmu demokracie v moderním slova smyslu. Rumunský stát se v průběhu svého vývoje až do dnešních dnů musel potýkat s mnoha jinými závažnými problémy, jako je všudypřítomná korupce, šedá zóna ekonomiky, nebo xenofóbní tendence části obyvatel. Musel řešit otázku menšin a doléhaly na něj ekonomické potíže a konflikty v okolních státech. Ostatně Balkánský poloostrov byl na mapě Evropy vždy místem, které nezažívalo dlouhá období politického klidu, který by umožňoval plynulý vývoj a ekonomický růst.

Podle mého názoru však Rumunsko v tomto dějinném zápase zvítězilo. Dokázalo se konsolidovat a stabilizovat natolik, aby bylo společně s Bulharskem přijato do struktur NATO v roce 2004 a Evropské unie v roce 2007. Tím se stalo i významným stabilizačním faktorem v oblasti Balkánu a Černého moře. Přihlédneme-li k tomu, v jakém stavu se na počátku 90. let Rumunsko nacházelo, je možné považovat jeho dvacet let trvající demokratický vývoj za úspěšný.

Summary

This study deals with problems of transition of Romania to democracy in the context of the whole period between 1965 and 1996. It describes this difficult process according to the theoretical basis of democratic transitions and examines how the communist era burdened the further development of romanian political life, economy and state system.

Until 1989, Romania was ruled with an iron hand by the communist dictator Nicolae Ceaușescu. He became a leader in 1965 and since then, he has been building a strong personal dictatorship, which falls into the category of sultanistic regimes. The regime he had built plundered romanian economy, violated even the essential human rights and led the country into international isolation. Ceaușescu was overthrown and executed during a bloody revolution in winter 1989 and even today, there are still doubts about the nature of this change.

It soon appeared, that Romania's way to democratic order would be rather more complicated, than it was in the case of other members of the former Warsaw pact. The leadership passed to representatives of the National Salvation Front, led by Ion Iliescu, who acted as leaders of the popular movement, which swept away the former dictator. Iliescu became the first post-communist president of Romania and Petre Roman, also the member of the Front, prime minister. Support of new authorities for liberal democracy wasn't unfortunately strong enough and because of that, the process of transition of Romania to democracy was strained for some years.

This uncertain period of time came finally to an end in the year 1996, when the liberal opposition won the presidential and parliamentary elections, which could be taken for a proof of procedural functionality of romanian democracy.

Použitá literatura a zdroje

1. Monografie

Boia, Lucian. (2003). *Geschichte und Mythos: Über die Gegenwart des Vergangenen in der rumänischen Gessellschaft*, Böhlau Verlag. Köln

Cipkowski, Peter. (1991). *Revolution in Eastern Europe*, John Wiley & Sons. New York

Deletant, Dennis. (1995). *Ceaușescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania*, C. Hurst. New York

Durman, Karel. (2009). *Popely ještě žhavé II.*, Nakladatelství Karolinum. Praha

Dvořáková, Vladimíra. Kunc, Jiří. (1994). *O přechodech k demokracii*, Slon. Praha

Huntington, Samuel. (2008). *Třetí vlna: Demokratizace na sklonku dvacátého století*, Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno

Iliescu, Ion. (1994). *Romania at the moment of Truth*, Henri Berger. Paris

Linz, Juan. Stepan, Alfred. (1996). *Problems of Democratic transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*, John Hopkins Press. Baltimore

Rosůlek, Přemysl. (2004). *Rumunsko*. In: Kubát, M. (ed.) *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*, Eurolex Bohemia. Praha

Tejchman, Miroslav. (2004). *Nicolae Ceaușescu*, Lidové Noviny. Praha

Treptow, Kurt W. (ed). (2000). *Dějiny Rumunska*, Lidové Noviny. Praha

Vykoukal J., Litera B., Tejchman M. (2000). *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Libri. Praha

2. Časopisecké studie

Dragoș, Bogdan. Dobre, Suzana. Ioniță Sorin. (2008). Property Restitution: What Went Wrong in Romania? *The Romanian Journal of Political Sciences*. No. 2, pp. 03-23

Frausum, Yves G. Van. (1995). Industrial Restructuring in Romania: Diagnosis and Strategies Source *Europe-Asia Studies*. No. 1, Vol. 47 , pp. 47-65

Harghea, Anca. (2008). Recapitulare: Tranziția de la comunism la post-comunism (Romania, Poland, Czechoslovakia, Hungary, GDR, Bulgaria). *Sfera Politicii*. No. 129-130, pp. 18-25

Hitchins, Keith. (1992). Romania. *The American Historical Review*. No. 4, Vol. 97, pp. 1064-1083

Pridham, Geoffrey. (2006). Assessing Democratic Consolidation in Central & Eastern Europe: The European Dimension. *Acta Politica*. Vol. 41, pp. 342-369

Verdery, Katherine.(1993). Nationalism and National Sentiment in Post-socialist Romania. *Slavic Review*. No. 2, Vol. 52, pp. 179-203

Verdery, Katherine.(1995). „Caritas“ and the reconceptualization of Money in Romania. *Anthropology today*. No. 1, Vol. 11, pp. 3-7

3. Internetové zdroje

Amariei, Razvan. Pardonning your man? *Transitions Online*. 28.7. 2003. staženo z www.ceeol.com 6. 5. 2009

<http://www.state.gov/t/vci/trty/102337.htm>, navštíveno 23. 4. 2009